

**FLASCH, KURT: Nicolaus Cusanus és kora.
Budapest, Szent István Társulat, 2009. 75 old.**

A magyar tudományos kutatás az elmúlt évtizedekben élénk érdeklődéssel fordult az egyház- és a filozófiatörténet jelentős alakja, Nicolaus Cusanus munkássága felé. Doktori értekezések, szakkönyvek és tanulmányok sora foglalkozott vele olyan szerzők tollából, mint Sándor Pál, Erdő Péter és Bolberitz Pál.¹ A magyar tudomány azonban két dologgal adós maradt. Nem készültek fordítások Cusanus műveiről, így a szélesebb olvasóközönség nem ismerhette meg első kézből gondolatait. Másrészt hiányzott egy olyan, közérthető stílusban íródott Cusanus-monográfia, amely a filozófiában kevésbé jártas olvasók számára is képes bevezetést nyújtani Cusanus gondolkodásába.

Örömteli fejlemény, hogy az ezredforduló óta Cusanus több műve immár magyar nyelven is olvasható.² Kurt Flasch *Nicolaus Cusanus és kora* című kismonográfiájának – vagy nagyesszéjének – magyar nyelvre való lefordításával pedig immár egy olyan mű is olvasható Cusanusról, amely tudományossága mellett ismeretterjesztő irodalomként is jól hasz-

¹ Magyar szerzők művei Cusanusról a teljesség igénye nélkül: KLAMM REZSŐ: Nicolaus Cusanus módszerének dialektikai alapvonalai. Fejezet a renaissance-bölcselet történetéből. Doktori értekezés. Szeged, 1938.; SÁNDOR PÁL: Nicolaus Cusanus. Bp., 1965.; SÁNDOR PÁL: Nicolaus Cusanus. Bp. – Berlin, 1971.; ERDŐ PÉTER: Az egyházi jog filozófiai megalapozása Nicolaus Cusanus műveiben. Doktori értekezés. Bp., 1976.; BOLBERITZ PÁL: Philosophischer Gottesbegriff bei Nikolaus Cusanus in seinem Werk „De non aliud”. Licenciátusi értekezés. Róma, 1976. (Könyvként megjelent: Lipcse, 1989.); BOLBERITZ PÁL: Nicolaus Cusanus filozófiai Isten-tanának alapkérdései. In: *Teológia*, 1999. 3–4. sz. 89–96. p.; Uő: Cusanus, az egység filozófusa. Hatszáz éve született Nicolaus Cusanus. In: *Teológia*, 2002. 1–2. sz. 1–10. p.; BOLBERITZ PÁL: Der Begriff des „coincidentia oppositorum” bei Nicolaus Cusanus und Teilhard de Chardin. In: Az atyák dicsérete. A 60 éves Vanyó László köszöntése. Szerk.: Kránitz Mihály. Bp., 2002. 45–57. p.; KORMOS JÓZSEF: „Hozzáfordulás a legegyszerűbb végtelen formához” – A bölcsesség mint erény Cusanus gondolkodásában. In: Lábjegyzetek Platónhoz 1. Az erény. Szerk.: Dékány András – Laczkó Sándor. Szeged, 2003. 187–191. p.; BOLBERITZ PÁL: A magyar filozófia kezdetei. Nicolaus Cusanus recepciója Laskói Csókás Monedolatus Péter „De homine” c. művében. Bp., 2004.; BALÁZS JÓZSEF: Nicolaus Cusanus és az iszlám. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2011. 2. sz. 39–53. p.

² CUSANUS, NICOLAUS: A tudós tudatlanság. H. n. [Bp.], é. n. [1999.]; CUSANUS, NICOLAUS: Miatyánk. Írások és szentbeszédek. H. n. [Bp.], 2000. (Ebben a kötetben Cusanus négy műve – *A kezdetről*, *Miatyánk*, *Compendium*, *Az együgyű ember és a bölcsesség* –, illetve Jaspers és Ernst Hoffman egy-egy Cusanusról szóló tanulmánya kapott helyet. A kötetet egy évvel később változatlan tartalommal *Az együgyű ember és a bölcsesség* címen adták ki.) CUSANUS, NICOLAUS: A rejtett Istenről. H. n. [Bp.], 2008. (A kötetben Cusanus három műve szerepel: *A rejtett Isten*, *Az Isten keresése*, *Az Istengyermekség*.)

nálható. (A fordítás Kiss Dorottya és Pap Krisztina munkája, a fordítást Boros János lektorálta.)

Nicolaus Cusanus 1401-ben született a Mosel menti Kuesben polgári család gyermekeként. Iskoláit Deventerben, Heidelbergben és Padovában végezte. 1423-ban doktorált kánonjogból. Már fiatalon elismertséget szerzett az itáliai humanisták körében. A bázeli zsinaton a konciliaristák egyik vezéralakja lett. Mivel úgy gondolta, hogy az egyház reformja inkább várható a pápától, mint a meghasonlott zsinattól, ezért később a pápapártiakhoz csatlakozott. Aktív szerepet játszott a keleti és nyugati egyház uniójának előkészítésében, majd éveken keresztül mint pápai legátus járta a német birodalmat az egyház reformjáért küzdve – kevés sikerrel. 1448-ban bíboros, 1450-ben Brixen püspöke lett. Am reformtörekvései egyházmegegyében sem jártak sikerrel, így élete utolsó éveit Rómában töltötte jelentős funkciókat ellátva a kúriában. 1464-ben hunyt el. Figyelemre méltó pályafutásából nyilvánvaló, hogy korának egyik legfontosabb egyházfejlesztelméről van szó, akinek az egyház érdekében végzett tevékenysége történelmi hatású. Kevés szabadidejében a tudománynak szentelte magát, s tudományos munkájának jelentősége még egyházi működésének jelentőségét is felülmúlja. Igazi reneszánsz ember módjára filológusként, matematikusként, filozófusként és teológusként egyaránt tevékenykedett. Főműve *A tudós tudatlanság* (1440), amelyben egy teljesen új teológia, kozmológia és ismeretelmélet alapjait rakja le. Gondolkodásának magva az ellentétek egybeeséséről (*coincidentia oppositorum*) szóló tanítása. Későbbi műveiben ezt a nézetét magyarázza, fejleszti tovább és alkalmazza különböző területeken. Elméleteivel az újkori gondolkodás előfutára, akinek eszméi a maga korában hallatlanul újak voltak, és akitől a modern gondolkodás számos, ma már evidenciának számító eleme származik.

Kurt Flasch ez utóbbi ténytet teszi meg műve rendezőelvévé: úgy kalauzol végig Cusanus életútján és életművén, hogy kiemeli azokat a gondolatokat, amelyekkel Cusanus megelőzte korát, és az újkori bölcsélet, tudomány és világnézet alapjait vetette meg. Cusanus már karrierje kezdetén felhívta a figyelmet újszerű gondolkodására azt állítva – amit teológusok és filozófusok azóta is vitatnak –, hogy a pusztá gondolkodás önmaga erejéből is képes felfedezni „szinte az egész evangéliumot”. Cusanus ezzel kitégította a filozófia határait, s maga is sokkal inkább filozófusként, nem pedig teológusként közelített a kereszténységhez. A bázeli zsinaton a konciliarista Cusanus a népfelség elvét hangsúlyozza. *A tudós tudatlanság* című művében pedig egy radikálisan új ismeretelméletet hirdet meg, amely hozzásegít, hogy az ellentéteket egységben láthassuk. Ugyanazon művében érvel a geocentrikus világkép ellen, vallja, hogy a világegyetem határtalan és középpont nélküli, és elvileg lehetségesnek tartja a földönkívüli életet. Figyelemre méltó egy 15. századi egyházi gondolkodótól!

Ezenfelül Cusanus egy merőben új tudományeszményt alapoz meg. Véleménye szerint a tudomány nem lezárt, mint a középkor impozánsan

felépített skolasztikus rendszerei. Az ember a bölcsesség felé törekszik, de azt sosem ragadhatja meg a maga teljességében. A tudomány ezért nem más, mint folytonos kutatás. Nem elegendő, ha valaki csupán a korábbi tudósok könyveiben keresi a tudást, mert a bölcsesség felé mindenkinek a saját szellemi erőfeszítésével kell törekednie. Ennek egyik lehetséges útja pedig – mondja Cusanus jóval megelőzve a modern természettudósokat – a tapasztalás és mérés.

Cusanus műveiben újra és újra az emberi méltóság dicséretét zengi. Különbőféle hasonlatokkal fejezi ki ezt. Ha a teremtő Istent úgy képzeljük el mint pénzverőt, akkor az ember a pénzváltó: értelmével az ember állapítja meg a teremtett dolgok értékét. Ember nélkül a teremtés értéktelen és értelmetlen lenne. Cusanus rehabilitálja és újraértelmezi Protagórasz sokat kritizált állítását: „Minden dolog mértéke az ember.” Ember és Isten úgy viszonyul egymáshoz, mint a király arcképe a királyhoz. Ilyen értelemben az ember második Isten, emberi Isten. Annak az emberi méltóságnak találjuk Cusanus csodálatos szavaiban filozófiai-teológiai megalapozását, mely méltóságot korunkban már nemzetközi egyezmények és egyéb jogi dokumentumok deklarálnak és védenek.

Cusanus az ellentétekből indul ki és az egységhez, az összhanghoz (concordia) jut, mely gondolkodásának – és gyakorlati egyházi tevékenységének – legfőbb törekvése. Az egység legradikálisabb megnyilvánulása, amikor Istent úgy határozza meg: a Nem-Más. Isten nem más(milyen), mint a tapasztalatilag hozzáférhető világ.³ Az ismeretelméleti pesszimizmusból (docta ignorantia) eljut a legteljesebb ismeretelméleti optimizmusig, és szabad utat ad az embernek a világ szellemi birtokbavételére – amely által egyúttal Istenről is ismereteket szerezhet.

Az egység-gondolat gyakorlati alkalmazásának szempontjából talán legfigyelemreméltóbb a vallási toleranciáról kifejtett nézete. Cusanus szerint ha alaposan megvizsgáljuk a különböző vallásokat, mindegyikük mélyén ugyanazokat a hitbeli tanításokat és erkölcsi elveket találjuk. Amiben a vallások eltérnek egymástól, azok csupán a rítusok, vagyis külsődleges dolgok. Una religio in rituuum diversitate – mondja Cusanus. Ha ezt a különböző vallások követői belátnák, egyszer s mindenkorra eltűnne a világból a vallási viszálykodás. Nem alaptalan az a vélekedés, hogy ha Cusanus nézeteit kortársai komolyan vették volna, és azok nagyobb hatást fejthettek volna ki, nem kerül sor a reformációra és a nyomában járó vallásháborúkra.

Cusanus korszakalkotó gondolata a vallási türelemről sajnos nem lett – szó szerint – „korszakalkotó”, ahogy más forradalmi gondolatai is jórészt hatás nélkül maradtak. Ez annak tudható be, hogy elszigetelt gondolkodó volt: nem alakított ki maga körül tanítványokból filozófiai iskolát – erre

³ NB: Isten nem eltérő a világtól – mondja Cusanus. De azt nem állítja, hogy azonos vele. Cusanus nem panteista, annak ellenére sem, hogy félreérthető szavaiból felületes értelmezői sokszor panteizmust olvastak ki.

sokrétű egyházi tevékenysége mellett nem is igen lett volna ideje –, és sosem tanított egyetemen – azok skolasztikus légkörét már fiatal korában sem szívelte. Kevesen voltak, akik értették, sokan pedig egyenesen félreértették. Az utókor sem mindig méltányolta megfelelően örökségét: sokáig panteizmussal vádolták – alaptalanul. A mai kor embere azonban csodálatosan önmagára ismer Cusanust olvasva. Kurt Flasch is erre a felismerésre hegyezi ki művét: hatszáz évvel ezelőtt egy bíboros korát megelőzve olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyeket csak későbbi századok váltottak gyakorlattá. A kérdés történelmietlen, de érdemes feltenni: vajon hogyan alakult volna a történelem, és hol tartana ma az emberiség, ha Cusanus gondolatait már a maga korában elkezdi valósággá tenni?⁴

(Ism.: Somodi Imre)

⁴ Erre a kérdésre Bibó István ad egy lehetséges választ: BIBÓ ISTVÁN: Ha a zsinati mozgalom a 15. században győzött volna... Bibó István címzetes váci kanonok beszélgetései apósával, Ravasz László bíboros érsekkel a római katolikus egyház újkori történetéről, különös tekintettel a lutheránus és kálvinista kongregációkra. Egyház-, kultúr- és politikatörténeti uchrónia. In: BIBÓ ISTVÁN: Válogatott tanulmányok. Negyedik kötet. Bp., 1990. 265–282. p.

